

MAS I MIRALLES, A., “Aproximació a la situació demolingüística de les comarques meridional valencianes”, *Estudis del valencià d’ara*, 2002, Ed. Denes p. 351-373, [ISBN: 84-88578-07-5, Dipòsit Legal: V-1.192-2002].

APROXIMACIÓ A LA SITUACIÓ DEMOLINGÜÍSTICA DE LES COMARQUES MERIDIONALS VALENCIANES ¹

Antoni Mas i Miralles
(Universitat d’Alacant)

0. PRESENTACIÓ

Aquest treball pretén aproximar-nos a la situació demolingüística de les comarques meridional valencianes. L’aparició de la sociolingüística en la dècada dels anys 60 i la seua extensió per la nostra cultura va suposar un nou referent lingüístic i cultural per prendre consciència de la situació de la llengua catalana. Aquesta nova situació serví per dissenyar models d’anàlisi i de planificació lingüística amb els quals podíem engegar tota classe de mecanismes que feren possibles deturar la substitució en què es trobava la llengua i poder iniciar també el camí de la seua normalització. A més a més, aquest suport lingüístic i cultural va coincidir amb una nova etapa històrica. A mitjan dècada dels anys 70 desapareix la dictadura franquista i es configura un nou marc polític i social amb l’adveniment de la democràcia i la posterior promulgació de la Constitució, els diferents estatuts i les respectives lleis de normalització lingüística. La combinació d’aquests dos factors, el lingüístic i el social, en aquestes tres darreres dècades han permés, entre altres coses, un major coneixement de la llengua des de la perspectiva sociolingüística, o millor dit des de la perspectiva de la macrosociolingüística o sociologia del llenguatge, ja que amb aquesta disciplina estem més capacitats per analitzar el coneixement, l’ús i l’actitud de la llengua respecte dels seus parlants. I aquesta capacitat és la que ens permet també conèixer la situació actual, esbrinar les tendències socials i, a més, programar o planejar millor mesures culturals i socials a fi dissenyar polítiques de preservació lingüística.

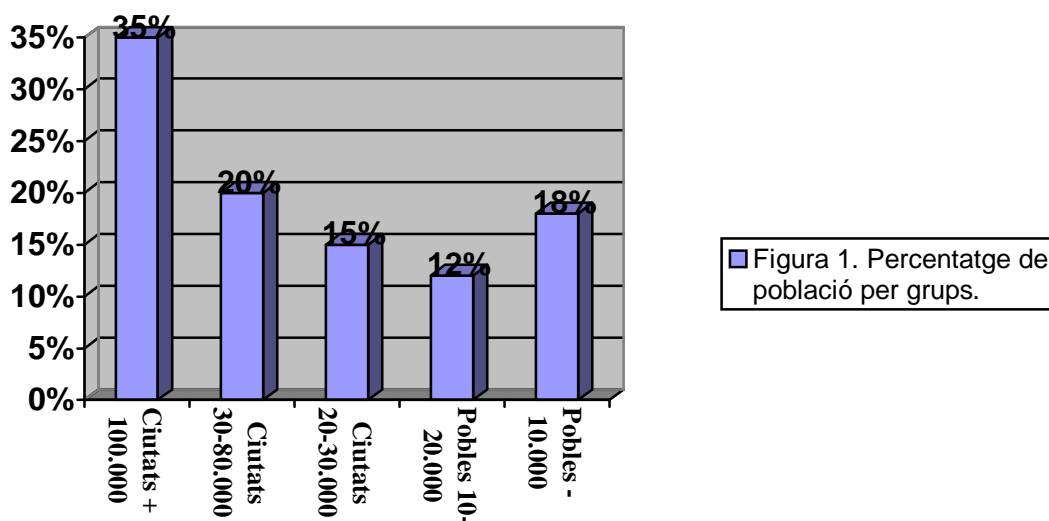
Amb l’epígraf de ‘comarques valencianes meridional’ ens referim a les comarques que constitueixen administrativament la “província d’Alacant”. La distribució de l’Estat en diferents províncies prové de 1833 i hem d’assenyalar que el traçat de les seues fronteres no té en compte ni les línies dels territoris històrics ni les diferents línies lingüístiques que podríem traçar al seu interior. Per una banda, el conjunt de comarques alacantines es poden dividir en zones de predomini castellanoparlants i catalanoparlants, segons la terminologia utilitzada per la Llei d’Ús i Ensenyament (1983). D’altra banda, la frontera històrica Biar-Busot de 1244 divideix la província amb dues meitats, al nord les isoglosses dialectals del

¹ Aquest treball és deutor d’un altre realitzat per l’autor en companyia de Brauli Montoya Abat que es publicarà a la revista *Canelobre*.

valencià meridional s'allarguen fins a la província de València, mentre que al sud queda el subdialecte de l'antic oriolà.

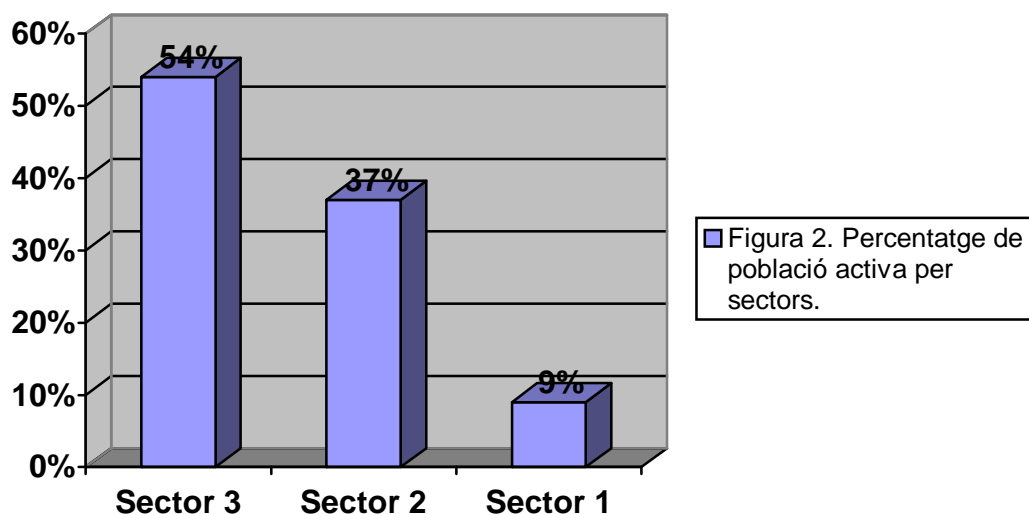
Les comarques que formen la província d'Alacant comptaven amb una població d'1.300.000 habitants segons el cens de 1991. La distribució d'aquesta població és preferentment urbana (vegeu la figura 1) i la podem classificar de la manera següent:

- Un primer grup que comprén el 35% de la població total amb les dues grans ciutats: Alacant-Elx, situades al centre de la província. Totes dues poblacions superen els 100.000 habitants i les dues juntes fan un total de vora 500.000 habitants.
- En segon lloc, el 20% de la població se situa a ciutats mitjanes, que compten entre 80.000 i 30.000 habitants. En aquest grup podem incloure la conurbació Elda-Petrer, Alcoi, Oriola, Benidorm, Sant Vicent i Villena.
- Un tercer grup que inclou el 15% de la població està constituït per ciutats de 30.000 i 20.000 habitants, grup on trobem ciutats com Torrevella, Dénia, Crevillent, la Vila Joiosa, Novelda i Ibi.
- Un quart grup amb sols el 12% de la població total i que inclouria els pobles de 10.000 a 20.000 habitants.
- I, en darrer lloc, el cinqué grup constituït pel 18% amb les poblacions menors de 10.000 habitants.

Pel que fa a l'economia hem de referir-nos, en primer lloc, al turisme desenvolupat sobretot per la costa, tot i que en els darrers anys també s'ha intentat crear un cert turisme rural per l'interior de la província. Aquest sector de turisme conjuntament amb els serveis és el majoritari i més important en l'economia alacantina, ja que aglutina al 54 % de la població activa. En segon lloc, tenim la indústria situada preferentment al centre i nord de la província dedicada a productes d'alimentació (torró, xocolata, vi, etc.), a la construcció (sobretot urbanitzacions turístiques) i a productes manufacturats com el calcer. En aquest sector secundari treballen el 37 % de la població activa. En darrer lloc tindríem el sector primari dedicat a l'agricultura i la ramaderia que se situa a la vall del Vinalopó i a l'horta del Segura i després la pesca a certes poblacions de la costa. Aquest sector només ocupa el 9% de la

població activa. Amb aquestes dades podem concloure que es tracta d'un model econòmic modern ja que el sector de més ocupació és el terciari, mentre que el primari es queda en darrer lloc (vegeu la figura 2).

Lingüísticament parlant i com ja hem esmentat abans, hem d'assenyalar, en primer lloc, l'existència de dues llengües territorials en aquestes comarques. Si seguim la denominació de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (1983) podem distingir les zones de:

- Predomini lingüístic castellà. En aquest grup podem diferenciar també les zones catalanoparlants però que a partir del segle XVIII van substituir la llengua catalana i per tant avui sols hi resta el castellà, són zones com el Baix Segura o les poblacions d'Elda i d'Asp. Mentre que en l'altre subgrup inclouríem Villena i Saix, poblacions que pertanyien històricament a Castella però que van ser incorporades a Alacant el 1833 quan es va decidir dividir l'estat en províncies.
- Predomini lingüístic valencià, que comprén la resta de comarques i poblacions i que històricament són catalanoparlants des de la conquesta del rei Jaume I a mitjan segle XIII.

Però al marge d'aquesta diferenciació legal del territori alacantí des del punt de vista lingüístic, també podem veure-hi una altra distribució del territori que fa referència no ja a llengües diferents sinó a situacions sociolingüístiques diferents. Aquestes dues zones estan delimitades per la coneguda i esmentada línia històrica Biar-Busot, ja que aquesta frontera deixaria dues zones:

- El nord de la línia Biar-Busot: que inclou part d'Alt Vinalopó (excepte les poblacions castellanques de Villena i Saix), el Comtat, l'Alcoià, la Marina Alta i la Baixa. En aquesta zona hi ha, per raons històriques, unes condicions que han permés mantenir un major coneixement i ús de la llengua catalana, tal i com podrem comprovar més endavant.
- El sud de la línia Biar-Busot: que comprén les comarques del Vinalopó Mitjà, el Baix Vinalopó, l'Alacantí i el Baix Segura. Aquestes poblacions són el territori catalanoparlant que queda de l'antiga governació d'Oriola, zona on per altres circumstàncies històriques el suport i l'ús del català és inferior al de la zona nord.

1. MODELS DEMOLINGÜÍSTICS

Amb l'aparició de la sociolingüística s'iniciava també un procés de conscienciació vers la llengua pròpia, fet que es va traduir també en la defensa de la llengua catalana. Aquest procés necessitava conèixer, en primer lloc, la situació real en què es trobava la llengua, i per això s'engagaren una sèrie d'enquestes per copsar la realitat sociolingüística dels territoris catalanoparlants. Eren les primeres anàlisis fetes en la dècada dels anys 70, uns treballs sobre ciutats i altres zones i amb resultats i avaluacions no gaire fiables. Per això, hem d'esperar a l'aparició dels primers censos i enquestes que es portaren a terme a partir de la dècada dels anys 80.

1.1 En primer lloc hem de parlar dels censos lingüístics realitzats per l'administració a partir de 1981. Aquests censos tenen l'aventatge, per una banda, que segueixen els mateixos ítems que els de les enquestes que es realitzen a Catalunya i les Balears i, per una altra banda, com que són censos tenen un alt grau de fiabilitat, ja que s'hi inclou el 100% de la població. En canvi tenen també l'inconvenient de preocupar-se només del coneixement de la llengua i deixen al marge les variables de l'ús i de l'actitud, elements molt importants per a qualsevol anàlisi sociolingüística. Els censos que fins ara podem tenir a l'abast són els següents:

- L'administració autonòmica va decidir el 1981 realitzar l'enquesta lingüística com a prova només a les ciutats de València i d'Elx.
- El 1986 i 1991 els respectius censos i padrons van introduir també l'enquesta lingüística a tota la població.
- En canvi a partir de la publicació d'un Reial Decret els padrons municipals estaven exempts de realitzar l'enquesta lingüística i sols es realitzarà amb els censos. Aquesta mesura vol dir que la possibilitat d'obtenir dades lingüístiques cada 5 anys ha desaparegut ja que ara només serà factible en els anys acabats en 1. Per tant el proper 2001 ja podrem disposar de les dades amb el mateix qüestionari lingüístic passat fins ara.

1.2 En segon lloc tenim les enquestes, treballs que a partir d'analitzar un univers de la població com a representació de la totalitat obtenim unes dades sobre el coneixement, l'ús i actitud envers la llengua. Del total d'enquestes realitzades al llarg d'aquest darrers vint anys, les que hem triat per al nostre estudi són les següents:

- El 1985 la Generalitat Valenciana, mentre esperava els resultats del primer cens, encarregà a un grup científic, format per professors universitaris i encapçalats per F. Gimeno, l'*Enquesta Sociolingüística al País Valencià*. Aquesta comptà amb un univers de 1.600 persones elegides en relació a un nombre fixe de cada comarca més un nombre proporcional. Pel que fa a la nostra zona d'estudi, hi ha unes 620 persones enquestades. Aquesta enquesta distribueix el País Valencià en diferents regions, les fronteres de les quals no vénen a coincidir amb les delimitacions de les províncies valencianes.
- Més tard, la mateixa Generalitat va decidir crear un organisme que s'encarregarà de realitzar regularment les enquestes. Aquest Institut d'Estudis Sociolingüístics està dirigit per R. L. Ninyoles. Aquest organisme s'ha responsabilitzat de dues enquestes, la primera fou el 1992 amb el nom d'*Enquesta sobre l'ús del valencià*, i amb un univers de 6.400, de les quals pertanyen a la nostra zona d'estudi unes 2.400. La segona enquesta es va portar a terme el 1995, amb el mateix nom d'*Enquesta sobre l'ús del valencià*, però en canvi amb un reduït univers de 1.500, de les quals només 600 són de la nostra zona d'estudi. Aquest organisme té l'inconvenient de la seua dependència política, ja que és significatiu que des de 1995, any de canvi polític a

l'administració autonòmica, no s'hagen realitzat més enquestes d'aquest tipus, tot tenint en compte que són aquests uns anys molt importants per conèixer les tendències sociolingüístiques dels valencians.

2. El coneixement

En primer lloc hem d'assenyalar que les dades globals referides a la província d'Alacant se situen per sota dels percentatges del País Valencià, tant en els dos censos com en les quatre habilitats lingüístiques, com podem veure a la taula 1. D'altra banda, constatem perfectament la diferència entre les zones de predomini valencià amb les de castellà, amb algunes diferències que a vegades superen els 60 punts, com en la comprensió oral. Igualment també comprovem les diferències entre la zona nord de la línia històrica Biar-Busot i la zona sud, tot i que les distàncies en els percentatges no són tan accentuades com en les dues zones anteriors.

CONEIXEMENT DEL CATALÀ (1986-1991)	ENTENDRE		PARLAR		LLEGIR		ESCRIURE	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
País Valencià	77%	83%	49%	51%	24%	38%	7%	15%
Província d'Alacant	61%	70%	36%	38%	13%	24%	4%	10%
"Zona de predomini valencià"	74%	83%	46%	48%	16%	30%	5%	13%
"Zona de predomini castellà"	12%	28%	3%	4%	2%	3%	0'5%	1%
Zona nord	79%	82%	61%	60%	24%	37%	9%	17%
Zona sud	52%	65%	26%	28%	8%	18%	3%	7%

Taula 1. Coneixement de la llengua en les quatre habilitats segons els dos censos.

En termes generals hem de parlar d'una evolució positiva pel que fa al cens de 1991, ja que tots els percentatges són millorats en totes les zones i en totes les habilitats. L'excepció, però, la marca la zona nord on comprovem que el parlar baixa 1 punt (61 > 60), tot i que aquest percentatge supera la mitjana del País Valencià, una reducció que més endavant comentarem. Així mateix hem de diferenciar entre les funcions "socials", on incloem la comprensió i la parla, i les "acadèmiques", és a dir, quan ens referim a llegir i escriure. Aquesta diferència rau en el fet que en les habilitats acadèmiques comprovem uns augments molt més destacats a causa de les repercussions de l'escola (amb una mitjana de més de 10 punts), excepte en la zona de predomini castellà. Cal tenir en compte que la Llei d'Ús i Ensenyament data de 1983 i per tant les dades del cens de 1986 encara no reflectien la tasca de l'escola pel que fa al coneixement, i més bé ens mostren la situació inicial de sesquilingüisme de què partíem.

Si analitzem ara els resultats per les diferents comarques i per les quatre habilitats, com podem veure a la taula 2, assenyalarem, en primer lloc, com el Comtat-Alcoià i el Baix Vinalopó, amb un 97% i un 85%, respectivament, de comprensió oral superen la mitjana del País Valencià que se situava en el 83%. En segon lloc, destaquem l'augment que observem a la comarca del Vinalopó Mitjà que passa d'un 51% a un 68%, és a dir, 17 punts més en 5 anys. I en tercer lloc, hem d'assenyalar també la reducció que detectem a la Marina Baixa, tot i que és només d'un punt, d'un 86% passen a un 85%, descens prou significatiu en una

comarca considerada tradicionalment com una zona de forta valencianització. Les causes d'aquesta disminució les analitzarem més endavant.

CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ	ENTENDRE		PARLAR		LLEGIR		ESCRIURE	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
El Comtat-Alcoià	94%	97%	73%	77%	34%	48%	12%	22%
La Marina Alta	86%	85%	75%	71%	38%	41%	13%	19%
La Marina Baixa	73%	79%	49%	47%	29%	29%	12%	14%
L'Alacantí	60%	75%	26%	30%	14%	24%	5%	9%
L'Alt Vinalopó	34%	41%	18%	17%	8%	11%	2%	4%
El Vinalopó Mitjà	51%	68%	30%	33%	12%	17%	3%	7%
El Baix Vinalopó	76%	85%	40%	43%	12%	21%	5%	10%
El Baix Segura	7%	23%	2%	3%	2%	3%	0%	1%

Taula 2. Evolució del coneixement en les quatre habilitats per comarques alacantines.

Pel que fa al parlar, veiem també com els percentatges aconseguits pel Comtat-Alcoià i la Marina Baixa superen la mitjana del País Valencià. Però en canvi hem d'assenyalar també com la Marina Alta, que d'un 75% passa a un 71%, la Marina Baixa, d'un 49% es redueix al 47%, i l'Alt Vianlopó, amb una reducció del 18% al 17%, totes tres comarques baixen en aquesta important habilitat. Quant a les habilitats que hem anomenat acadèmiques, constatem que en la comprensió escrita totes les comarques augmenten el seu percentatge, amb l'excepció, una altra vegada, de la Marina Baixa que no varia i es manté amb un 29% en els dos censos. Mentre que en l'expressió escrita totes les comarques augmenten. Aquests resultats tan positius s'han d'entendre com la incidència de l'ensenyament en aquestes dues habilitats.

Si ampliem el comentari de l'habilitat del parlar a partir de la figura 3, podem observar la distribució de les comarques en tres zones. En primer lloc, veiem com el Comtat-Alcoià i la Marina Baixa formarien un primer grup, el que supera el 70% i se situa geogràficament a la zona més nord de la província. El segon grup estaria format per les comarques de la Marina Baixa, el Baix Vinalopó, el Vinalopó Mitjà i l'Alacantí, el percentatge de les quals oscil·la entre el 50 i el 30% i se situa en la zona centre de la província. I, finalment, el tercer grup format per l'Alt Vinalopó i el Baix Segura tenen un percentatge inferior al 20%, són les comarques castellanoparlants situades al sud i a l'oest i en contacte amb altres zones castellanoparlants de fora del territori del País Valencià.

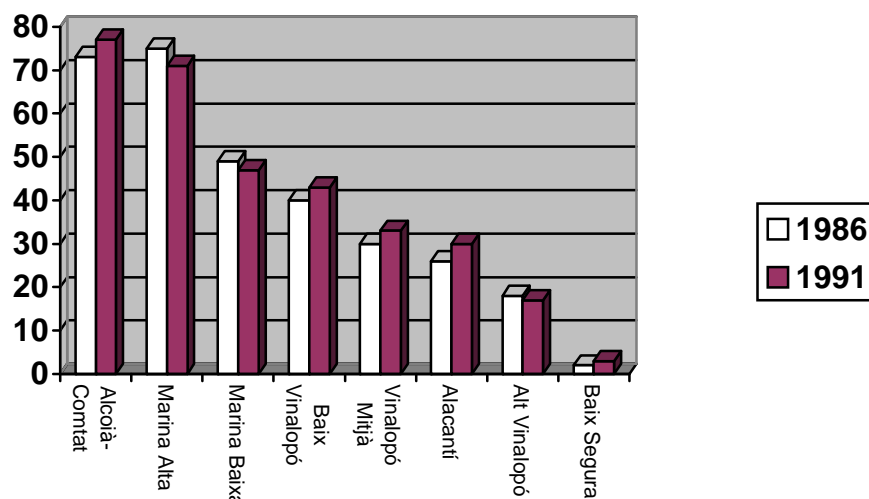

Figura 3. Coneixement parlat per comarques i censos.

A partir de la segona meitat de segle XX les comarques valencianes han rebut dos tipus d'immigració. Per una banda, durant les dècades dels anys 50, 60 i 70 rebien una immigració interna, és a dir, procedent d'altres llocs de l'estat espanyol i per tant castellanoparlants. D'altra banda, a partir dels anys 80 i 90 tenim un altre allau migratori procedent de països europeus, gent gran (matrimonis majors i jubilats) que per raons turístiques han decidit passar els darrers anys de la seua vida en territoris amb climes suaus. La majoria d'aquests immigrants arriben de països nòrdics i parlen llengües no romàniques. D'altra banda, cal afegir que mentre la primera pràcticament és nul·la actualment, la segona, en canvi, segueix augmentant.

Com podem observar a la figura 4, aquest allau migratori actual pot justificar els elevats percentatges d'estrangers que detectem a les comarques de la Marina Alta i Baixa i al Baix Segura, zones de grans urbanitzacions turístiques. D'altra banda, els immigrants espanyols se situen a les comarques de l'Alacantí, el Baix Vinalopó, el Vinalopó Mitjà i l'Alcoià, zones industrioses. La suma d'aquests percentatges d'immigrants estrangers i espanyols en companyia d'una dèbil política de normalització lingüística provoca, per un costat, que els immigrants estrangers no se senten atrets per la llengua catalana i en tot cas aprenen la castellana, i, per l'altre costat, que els espanyols no estiguen suficientment motivats per trencar el seu monolingüisme i aprendre la llengua dels valencians.

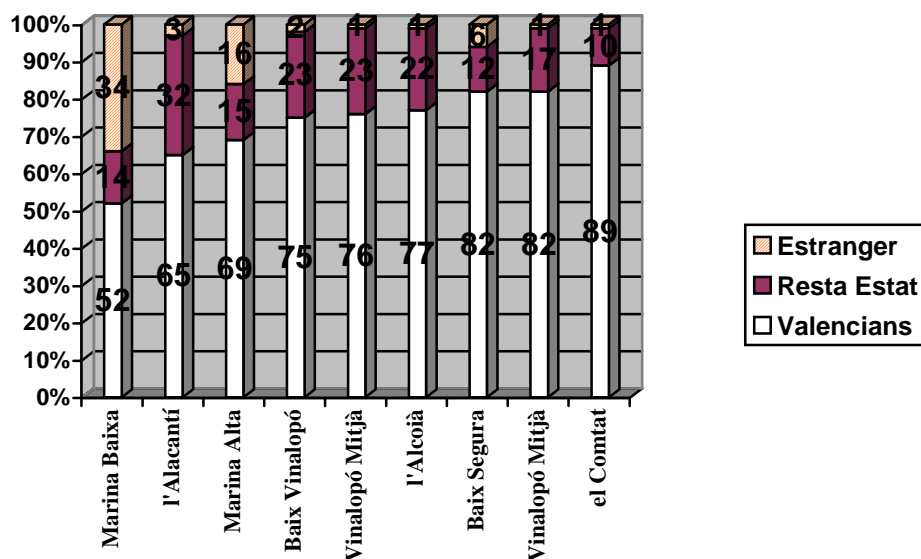

Figura 4. Percentatge d' habitants d'origen del País Valencià, de la resta de l'estat i de l'estranger.

Així les coses, podem entendre perfectament la relació inversa que s'estableix entre el nombre d'immigrants d'una comarca i el percentatge de coneixement d'entendre i parlar. Així ho comprovem a la figura 5 amb l'exemple de tres comarques de forta tradició cultural i lingüística valenciana i situades al nord de la província. Tot i això, l'arribada d'aquests immigrants en les darreres dècades justifica la disminució de percentatge en algunes habilitats a les comarques de les marines, tal i com hem assenyalat al llarg d'aquest estudi.

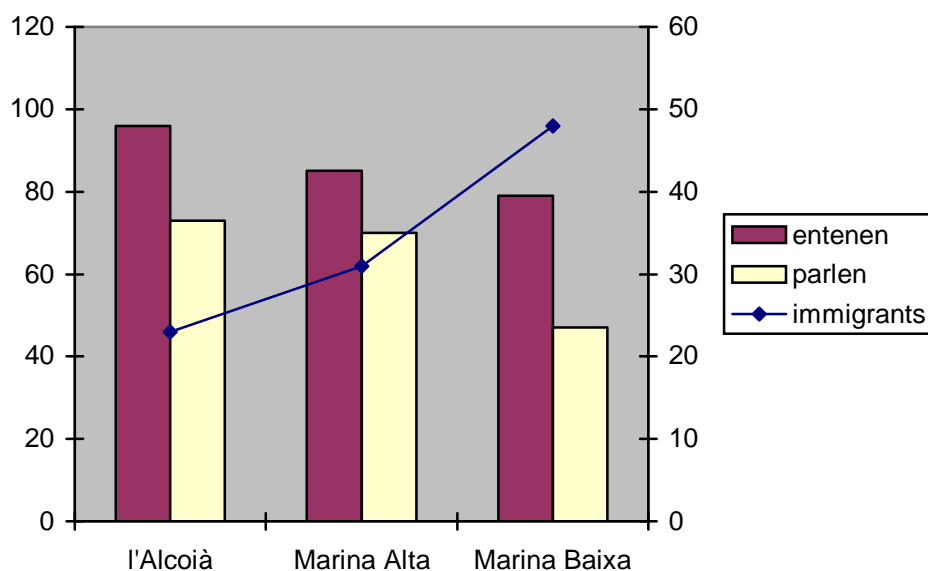
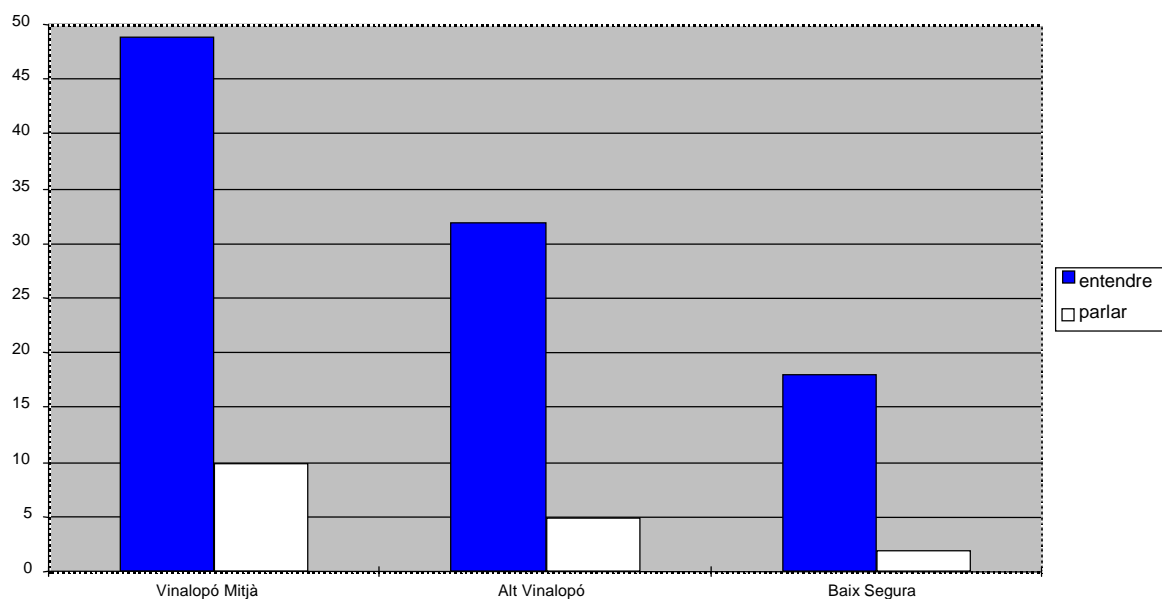

Figura 5. Relació inversa entre el percentatge d'immigrants i el coneixement entés i parlat a tres comarques

Passem ara a analitzar el grau de coneixement del valencià de les diferents comarques alacantines que se situen en la zona de predomini lingüístic castellà, situades a la vall del Vinalopó i al Segura. Així si observem la figura 6 comprovem la diferència entre les tres comarques, una diferència que pot estar condicionada per raons de situació geogràfica, i d'imbricació doncs, entre les zones de predomini d'una i l'altra llengua. En aquesta distribució tenim en primer lloc el Vinalopó Mitjà, una comarca on trobem tant poblacions castellanoparlants com Elda, Asp i Monfort com altres valencianoparlants com Petrer, Novelda, Monòver, etc. La comarca es troba envoltada per l'Alcoià en la part nord, i pel Baix Vinalopó, en la part sud, dues comarques que poden reforçar el grau de valencianització de les zones castellanoparlants. En segon lloc, tenim l'Alt Vinalopó, una comarca on clarament podem diferenciar una subcomarca catalanoparlant on situaríem poblacions com Biar, el Campet de Mirra i Benixama, enfront de l'altra castellanoparlant, amb poblacions com Villena i Saix. I, en tercer i darrer lloc, el Baix Segura, comarca castellanoparlant, fronterera ja amb la regió de Múrcia, zona amb la qual manté, des del segle XVIII, fortes relacions econòmiques i culturals. Aquestes diferències geogràfiques de les tres comarques poden ben bé justificar aquest diferent percentatge de coneixement que hi enregistrem.

Figura 6. Diferències en el coneixement del valencià a les zones castellanoparlants del Vinalopó i el Segura (cens de 1991)

Seguim la nostra anàlisi amb l'estudi de les diferents variables que hem introduït en aquest treball. I en primer lloc ens aproximarem a la variable del sexe en les dades dels censos. La primera cosa que hem de destacar per les dades que obtenim en la taula 3 és la diferència, encara que mínima perquè sempre va d'un o dos punts, entre els dos sexes i sempre a favor dels homes. Aquests percentatges estan realitzats amb tots els grups d'edat del mateix sexe i per tant són dades globals. Aquesta diferència es pot interpretar negativament si acceptem un dels aixomes de la sociolingüística actual segons el qual el sexe femení sol indicar-nos les innovacions tant en els usos com en els coneixements lingüístics. Així si els homes se situen per davant en el coneixement del valencià ens està indicant, molt probablement, que les dones

estan més interessades en el coneixement del castellà, llengua considerada de prestigi per a elles.

Però aquesta dada que en principi hem de considerar negativa per a les perspectives de futur de la llengua tenen també una altra lectura. Si en lloc de calcular els percentatge de manera global per als dos sexes, diferenciem grups d'edats, la situació és una altra. Tal com podem comprovar també a la taula 3, la preferència s'ha invertit i ara són les dones les que se situen davant, amb la mateixa mínima diferència d'un o dos punts. Així en les dades de l'últim cens disponible, el de 1991, en el grup d'edat d'entre 14 i 19 anys (la majoria dels quals feien ensenyament secundari o havien iniciat els estudis universitaris, mentre que un altre percentatge d'aquest grup havia abandonat el món educatiu i s'havia incorporat al món laboral), les dones superen els homes.

Aquesta reduïda diferència augmenta un poc més si les dades les prenem de l'altre grup, el referit als estudiants de segon cicle d'ESO. En aquest grup tots són encara estudiants i, a més, amb més anys cursats des que s'aprovà la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià el 1983. Aquesta característica, doncs, no sols justifica que els percentatges, sobretot en l'apartat de llegir i escriure, siguin superiors al del grup anterior, sinó que a més ens indica que les variables de joves, d'estudiant i de sexe femení van posant-se per davant en el coneixement de la llengua. I aquestes mateixes variables les comprovem igualment en el tercer grup, es a dir quan veiem els percentatges entre els estudiants universitaris, que si bé els valors no són tan elevats com els anteriors (perquè en aquest grup la incidència del valencià en el sistema educatiu encara era poc significativa), observem una vegada més el mateix percentatge de dos punts més en el coneixement del sexe femení. I aquest tret, si continua, l'hem de considerar com a positiu i esperançador per al futur del català.

CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ SEGONS EL SEXE I L'EDAT	ENTENDRE		PARLAR		LLEGIR		ESCRIURE	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Hòmens	61%	71%	37%	39%	14%	21%	5%	11%
Dones	60%	70%	36%	37%	12%	19%	4%	10%
Joves (14-19 anys) 1991								
Hòmens	77%		41%		39%		26%	
Dones	78%		42%		41%		28%	
Estudiants 2n cicle d'ESO (1991)								
Hòmens	74%		51%		48%		37%	
Dones	76%		53%		50%		39%	
Estudiants universitaris (1991)								
Hòmens	84%		51%		47%		32%	

Dones	84%	53%	47%	34%
-------	-----	-----	-----	-----

Taula 3. Coneixement de la llengua segons el cens de 1991 amb la variable de sexe i estudis.

Com ja hem manifestat anteriorment, aquestes dades no estan, malauradament, actualitzades ja que creiem que aquests darrers nou anys transcorreguts des de l'últim cens han estat molt més importants i la incidència de l'ensenyament, sobretot en els joves, ha estat decisiva. Tot ens fa pensar que ara, durant l'any 2000, el coneixement ha augmentat considerablement sobretot en la població escolar, com ja hem especificat anteriorment. I això és el que podem concloure a partir de les dades que tenim dels estudiants de la Universitat d'Alacant. Aquesta institució reparteix cada any dins del sobre de matriculació una mena de petita enquesta preguntant a l'alumnat sobre el seu coneixement de la llengua catalana. Aquesta enquesta ens ha proporcionat dades des del curs 1991-1992 i tal com podem observar en la taula 4 els resultats han evolucionat de manera positiva. Efectivament, a la taula veiem com, encara que l'habilitat de la comprensió s'ha estabilitzat en els darrers anys al voltant del 84%, les altres habilitats de parlar i escriure segueixen una línia ascendent. Aquestes dues habilitats han augmentat en els darrers 8 anys 36 punts en el parlar, els que s'escolen del 28% al 64%, i 40 punts en l'escriure, els que queden entre el 22% i el 62%. Tot i això hem d'afegir també que comprovem com l'augment significatiu sembla situar-se en el curs 1997-1998, quan es produí un canvi en el tipus de recompte estadístic. Al marge d'aquesta qüestió interpretativa, no hi ha cap dubte que la tendència encara és ascendent i que, com ja comentàvem en el paràgraf anterior, l'augment procedeix de variables generacionals, com els joves, i de nivell sociocultural, com els estudiants, i més concretament els universitaris, com és en aquest cas. Aquestes dues variables, doncs, ens marquen els grups de prestigi per on s'estén el coneixement de la llengua.

CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ EN ELS ESTUDIANTS DE LA UNIVERSITAT D'ALACANT	ENTENDRE	PARLAR	ESCRIURE
Curs 1991/1992 (N= 20.114)	74%	28%	22%
Curs 1992/1993 (N= 22.510)	75%	29%	25%
Curs 1993/1994 (N= 24.587)	76%	30%	27%
Curs 1994/1995 (N= 25.979)	77%	31%	29%
Curs 1995/1996 (N= 28.317)	82%	33%	30%
Curs 1996/1997 (N= 29.214)	86%	36%	35%
Curs 1997/1998 (N= 29.435)	85%	58%	57%
Curs 1998/1999 (N= 29.395)	84%	62%	61%
Curs 1999/2000 (N= 29.998)	84%	64%	62%

Taula 4. Coneixement dels universitaris alacantins en tres habilitats segons el curs.

Podem corroborar aquesta hipòtesi sobre la variació generacional a partir de l'anàlisi del coneixement en tres grups distints d'edat, com podem veure a la taula 5. A tal fi hem disposat

d'un primer grup de joves entre 15 i 24 anys, un segon grup format per gent d'edat mitjana d'entre 40 i 49 anys, i un tercer grup de gent gran amb una edat d'entre 65 i 74 anys. D'aquesta manera comprovem, per una part, com entre les habilitats anomenades socials els percentatges dels tres grups es manté amb escasses diferències, mentre que en les anomenades acadèmiques, aquestes distàncies són més pronunciades. Resultats obvis si tenim en compte que són els joves els principals beneficiaris de la introducció de l'ensenyament del valencià. Per l'altra part, també veiem com en les habilitats socials, com per exemple en el parlar, hi ha una estratificació que relaciona el major coneixement amb el grup de major edat, tal com podem veure en el cens de 1989, on el percentatge varia entre 34% en el primer grup, 40% en el segon i 45% en el de gent gran. Però aquesta estratificació s'inverteix quan passem a les habilitats acadèmiques, ja que aleshores a grup més jove, major coneixement de les funcions llegir i escriure. Aquesta estratificació també es fa palesa en l'evolució d'un cens a l'altre, ja que el grup de gent gran augmenta en la comprensió 4 punts (de 61% a 65%), 5 punts en el grup següent (de 65% a 70%) i 12 punts en el grup més jove (els que queden entre 62% i 74%), mentre que en l'habilitat d'escriure l'augment és d'un punt en el grup de majors (de 2% a 3%), el grup següent ho fa en dos punts (de 2% a 4%), mentre que el grup dels joves augmenta en 13 punts, els que s'escolen entre el 8% i el 21%.

CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ PER GRUPS D'EDAT	ENTENDRE		PARLAR		LLEGIR		ESCRIURE	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
De 15 a 24 anys	62%	74%	34%	39%	17%	53%	8%	21%
De 40 a 49 anys	65%	70%	40%	38%	12%	23%	2%	4%
De 65 a 74 anys	61%	65%	45%	43%	9%	12%	2%	3%

Taula 5. Coneixement de la llengua per grups d'edat en els dos censos.

A part de corroborar aquesta estratificació també podem justificar la tendència iniciada en la recuperació del coneixement del valencià, recuperació que amb tota seguretat continuarà encara, tot i que treballem amb dades de 1991 com ja hem repetit abans. I aquesta tendència es pot confirmar també si observem l'evolució d'aquests mateixos grups d'edat en els dos censos estudiats. I això és el que podem comprovar a la taula 6, on veiem, una vegada més, el diferent comportament dels tres grups generacionals en relació a les habilitats socials i acadèmiques. Així, en la funció de parlar, al marge de l'estratificació ja assenyalada en el punt anterior que relaciona el major coneixement amb la major edat, volem assenyalat també com l'evolució és negativa en relació també a l'edat. Per això, el grup més jove augmenta dos punts, i de 34% passa a 36%, en canvi el segon grup redueix el seu percentatge en un punt, de 40% a 39%, i el tercer grup, el de gent gran, el redueix en dos punts, de 45% a 43%. Aquestes dades ens confirmen, encara que siga per un altre lloc, la relació entre coneixement de la llengua i grup generacional, ja que aquest coneixement va disminuint d'acord amb l'augment d'edat.

Per un altre costat, pel que fa a les habilitats socials tornem a comprovar, en primer lloc, l'estratificació dels grups en relació a les funció de llegir i escriure. Tot i que hem de deixar constància que, si bé l'apartat de llegir evoluciona positivament en el segon cens, en l'apartat d'escriure els resultats són quasi invariables. Tot i això, també hem d'afegir que l'efecte de

l'ensenyament també ha repercutit, encara que siga mínimament, en la resta de la població no escolar. En totes dues habilitats acadèmiques hi ha, com abans, una altra estratificació, la que marca l'evolució dels diferents grups en relació als dos censos. Així en la funció de llegir, el primer grup augmenta 11 punt, 7, el segon i 3, el tercer, i en la funció d'escriure, l'augment és de 4 punts, 2 punt i 0, respectivament.

CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ PER GRUPS D'EDAT	ENTENDRE	PARLAR	LLEGIR	ESCRIURE
	1986 1991	1986 1991	1986 1991	1986 1991
15-24 anys el 1986	62%	34%	17%	8%
20 a 29 anys el 1991	72%	36%	28%	12%
40-49 anys el 1986	65%	40%	12%	2%
45-54 anys el 1991	71%	39%	19%	4%
65-74 anys el 1986	61%	45%	9%	2%
70-79 anys el 1991	64%	43%	12%	2%

Taula 6. Coneixement de la llengua dels mateixos grups d'edat en els dos censos.

Canviem ara de variable social i analitzem les dades referides als grups professionals, segons podem veure a la taula 7. En primer lloc, hem d'assenyalar que vam distribuir les diferents professions en tres grups, un primer on vam incloure les dedicades a activitats que requerien un nivell mitjà o alt de professionalitat, un segon on vam situar el professorat i assimilats -- totes les professions dedicades d'alguna o altra manera a l'activitat docent i altres professions relacionades amb el coneixement de la llengua— i un tercer grup, una mena de calaix de sastre, on vam incloure la resta de professions, normalment professions de qualitat professional mitjà i baix. Els resultats amb el cens de 1991 són clars. En primer lloc el segon grup aconsegueix un coneixement de la llengua més elevat; en segon lloc, el primer grup relacionat amb les professions de nivell mitjà i alt, i, en darrer lloc, el tercer grup. També podríem afegir, per una banda, que la distància entre els dos primers és menor que amb el tercer grup i, per l'altra banda, que la incidència de l'ensenyament, una vegada més, fa que la distància entre els diferents grups augmente quan es tracta de les habilitats acadèmiques. En conclusió podem observar també com el grup de prestigi en l'adquisició del coneixement del valencià està relacionat amb els grups professionals mitjans o alts.

CONEIXEMENT ENTÈS DEL VALENCIÀ ENTRE ELS PROFESSIONALS (1991)	ENTENDRE	PARLAR	LLEGIR	ESCRIURE
Professions de nivell mitjà/alt	82%	45%	30%	19%
Professorat i assimilats	85%	50%	55%	34%
Resta de professions	73%	39%	24%	7%

Taula 7. Coneixement de la llengua per professions segons el cens de 1991.

En la variable de l'origen geogràfic dels parlants hem distingit tres grups, tal com podem comprovar a la taula 8. El primer format per les persones nascudes a les zones de llengua catalana, que són un total del 72%, dels quals 71% són del País Valencià i l'altre 1% provenen de Catalunya i les Balears. El segon grup el formen els nascuts a altres zones de l'Estat espanyol no catalanoparlant, en total un 23%. I, finalment, el grup d'estrangers que al País Valencià fan un percentatge del 5%. Observant la taula 8, veiem en l'apartat de la comprensió el fort augment dels castellanoparlants, que d'un 50 % arriben en el segon cens a un 63%. Aquest augment està justificat perquè aquests castellanoparlants poden entendre fàcilment una altra llengua romànica, pel contrari aquest mateix fet justifica també l'escàs percentatge aconseguit pels estrangers, la majoria dels quals utilitzen llengües no romàniques. Pel que fa al parlar veiem clarament diferenciats els qui han nascut dins dels territoris catalanoparlants, que arriben al 48 %, i els nascuts fora, amb un percentatge de 12% i 13%, és a dir, una diferència amb els primers de 36 i 35 punts, respectivament. Aquesta diferència de lloc de naixement continua també quan ens referim a les habilitats acadèmiques.

Aquestes dades ens fan plantejar-nos dos tipus de reflexions. Per una banda, la dèbil política de normalització lingüística engegada per les autoritats valencianes no influeix gaire en l'augment del coneixement lingüístic i, per tant, els percentatges aconseguits tant pels castellanoparlants com pels estrangers són molt reduïts. Per l'altra banda, observem com en algunes habilitats, l'actitud dels estrangers és més favorable que la dels castellanoparlants. Possiblement els prejudicis lingüístics dels castellanoparlants provoquen aquesta diferència, ja que aquests segueixen pensant que si es troben a l'Estat espanyol, usar la seua llengua és encara més recomanable que no pas la pròpia dels valencians.

CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ PER ORIGEN GEOGRÀFIC	ENTENDRE		PARLAR		LLEGIR		ESCRIURE	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Nascuts al País Valencià, Catalunya i Balears (72%,1991)	66%	75%	46%	48%	16%	29%	6%	13%
Nascuts a comunitats espanyoles no catalanoparlants (23%)	50%	63%	10%	12%	4%	10%	1%	3%

Nascuts a l'estranger (5%)	29%	36%	13%	13%	6%	10%	2%	4%
----------------------------	-----	-----	-----	-----	----	-----	----	----

Taula 8. Coneixement de la llengua segons l'origen geogràfic en els dos censos.

Segons deduïm de les dades que observem a la taula 9, sembla que ens trobem en un procés de canvi pel que fa a la variable del lloc de residència. En aquesta variable hem diferenciat 4 grups: en el primer situem els nuclis urbans majors de 100.000 habitants, que a les comarques alacantines són les ciutats d'Alacant i Elx, en el segon grup hi ha els nuclis que tenen menys de 100.000 i més de 30.000 habitants, en el tercer grup tenim les poblacions d'entre 30.000 i 20.000 habitants, i ja per últim en el quart grup les poblacions menors de 20.000 habitants. D'aquesta distribució poblacional i els corresponents percentatges ja n'hem parlat també en la introducció d'aquest treball.

Aquest canvi en la variable respon també als canvis socials i lingüístics que es produeixen actualment a les poblacions valencianes. Així comprovem com els resultats del cens de 1986 s'aproximaven força a la situació inicial, segons la qual hi havia una relació entre la població dels nuclis urbans i el coneixement de la llengua. Lògic, d'altra banda, si pensem que el procés substitutori s'estendria en el factor espacial de ciutats a zones rurals, o el que és el mateix, de grans ciutats a més petites. En canvi, observem una tendència al canvi d'aquesta relació. Així en el cens de 1991 comprovem com aquesta relació disminueix en algunes habilitats mentre que en altres es neutralitza, la qual cosa ens indica el procés del canvi que, si no és interromput, ha de continuar cap a la relació inversa a l'esmentada anteriorment, és a dir acabaríem en una situació de relació de major coneixement en els nuclis de població major. Els canvis sociopolítics engegats ençà la introducció de la democràcia i la promulgació d'algunes normes que afavoreixen l'ús del català troben millor ressò a les ciutats amb una major infraestructura i activitat política i cultural.

Si passem ja a analitzar les dades d'aquesta taula 9, veiem, en primer lloc, com en el parlar s'hi produeix l'estratificació ja esmentada segons la qual a menor població del municipi, major coneixement. Tot i això, també observem que en l'evolució dels dos censos, els municipis més menuts del quart grup varien un punt, de 47% passen a 48%, mentre que els majors n'augmenten 4, de 26% passen a 30%. En segon lloc, en l'habilitat de llegir podem veure-hi el canvi d'una situació d'estratificació en el primer cens, que de 10% augmenta fins al 16% en les poblacions menors, estratificació que s'equilibra, però, en el segon cens. En l'habilitat de parlar, aquesta tendència cap a l'equilibri es pot observar també en el fet que en el primer cens, el major percentatge, un 5%, l'aconsegueixen les poblacions del tercer i quart grup, mentre que en el segon cens, les poblacions del tercer grup se situen per davant del quart grup, tot i que la diferència siga mínima. Malgrat això, creiem que aquests resultats ens indiquen el pas previ per al canvi ja apuntat. Són dades, com ja hem assenyalat abans, que nosaltres situem dins d'un procés en marxa, i que molt probablement ens estiga marcant el canvi de model de població dins del nou panorama sociolingüístic del País Valencià.

CONEIXEMENT ENTÈS DEL VALENCIÀ PER LLOC DE RESIDÈNCIA	ENTENDRE		PARLAR		LLEGIR		ESCRIBRE	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Nuclis urbans de més de	63%	76%	26%	30%	10%	22%	3%	8%

100.001 habitants								
Nuclis de 30.001 a 100.000 habitants	45%	58%	28%	30%	12%	28%	4%	9%
Nuclis de 20.001 a 30.000 habitants	81%	79%	52%	47%	15%	26%	5%	13%
Nuclis inferiors als 20.000 habitants	59%	67%	47%	48%	16%	26%	5%	12%

Taula 9. Coneixement de la llengua segons el lloc de procedència en els dos censos.

3. Els usos i les actituds

Iniciem ara un segon apartat dedicat a analitzar els usos i les actituds. En l'apartat anterior estudiàvem el coneixement sobre les quatre habilitats lingüístiques que ens ofereixen els dos censos disponibles fins ara, a més d'altres dades com les proporcionades per la Universitat d'Alacant. En canvi per a un estudi dels usos i actituds hem de disposar de les dades que ofereixen les diferents enquestes ja esmentades en la introducció. Aquestes enquestes han distribuït el territori de la província d'Alacant en tres regions: dues catalanoparlants, com la regió d'Alcoi-Gandia (on s'incloen les comarques alacantines de la Marina Alta, l'Alcoià i el Comtat, més les comarques valencianes de la Safor, la Costera i la Vall d'Albaida), més la regió d'Alacant (que incorpora totes les altres comarques alacantines: Marina Baixa, l'Alacantí, el Vinalopó Mitjà i el Baix Vinalopó), a més d'una tercera regió castellanoparlant: la d'Oriola (on incloem les comarques de l'Alt Vinalopó i el Baix Segura).

El primer comentari que hem de realitzar es refereix a la dicotomia entre el coneixement i l'ús. Per a molts el procés de normalització lingüística suposa només una política de reconeixement de la llengua i de mesures per a la seua difusió, sobretot en el camp educatiu. En canvi, aquest coneixement ha d'anar acompanyat d'un increment en l'ús real de la llengua si volem avançar en el procés normalitzador. I aquesta divergència és la que ens apareix al País Valencià, on podem parlar d'un augment del coneixement, en termes general, mentre que aquest ascens no va paral·lel amb un altre en l'ús.

Aquest diferent resultat en els usos el podem comprovar a la taula 10 entre les dues regions catalanoparlants d'Alacant i d'Alcoi-Comtat. En termes generals veiem com els usos a la regió d'Alacant tenen un procés negatiu en la majoria dels àmbits (sobretot en l'àmbit "a casa" que davalla d'un 48% a un 37% i acaba amb un 31%), l'única excepció s'hi produeix en l'àmbit "al carrer" que augmenta, tot i que siga escassament; mentre que la regió d'Alcoi-Gandia és manté, si fa no fa, invariable en la majoria dels àmbits i sols en alguns s'aprecia una reducció mínima com en l'àmbit "amb amics" que de 74% acaba amb el 71% en l'última enquesta.

ÀMBITS D'ÚS	Alacant				Alcoi-Gandia			
	1978	1985	1992	1995	1978	1985	1992	1995

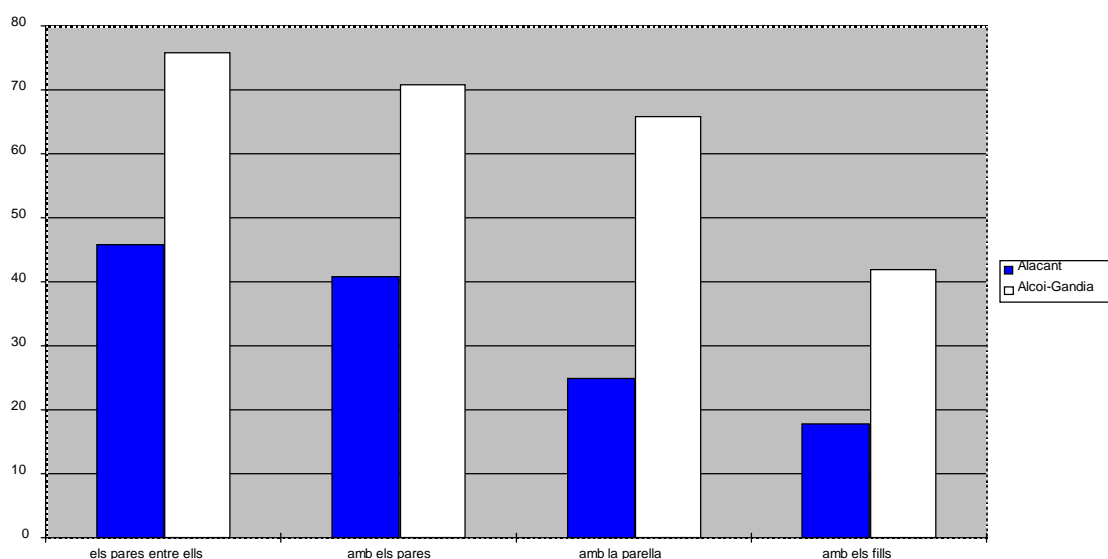
Amb els pares	–	41%	–	31%	–	71%	–	–
A casa	48%	–	37%		73%	–	72%	–
Amb la parella	–	25%	–		–	66%	–	–
Amb els fills	–	18%	–		–	42%	–	–
Amb amics	–	35%	30%	26%	–	74%	70%	71%
Al carrer	16%	–	15%	18%	55%	–	52%	54%
De compres	47%	–	23%	–	68%	–	63%	–
Petit comerç	–	32%	32%	27%	–	71%	72%	72%
Gran comerç	–	19%	14%	19%	–	41%	53%	55%
Al banc	20%	28%	–	–	62%	65%	–	–

Taula 10. Usos en els diferents àmbits a les regions d'alacant i d'Alcoi-Gandia segons les diferents enquestes.

Des d'un altre punt de vista veiem també en aquesta taula 10 una altra diferència. La regió d'Alacant sempre se situa per sota del 50% en tots els àmbits; en canvi, la regió d'Alcoi-Gandia exhibeix un grau relativament bo de fidelitat a l'idioma propi i sempre sol situar-se amb resultats que superen el 50%. També podem interpretar la diferent evolució dels distints àmbits des d'una altra perspectiva. Així, com ja hem assenyalat en el paràgraf anterior, els àmbits que ens indiquen relacions primàries (família i amistats) mostren una evolució negativa a la regió d'Alacant, mentre que aquests percentatges es mantenen invariables en la regió d'Alcoi-Gandia.

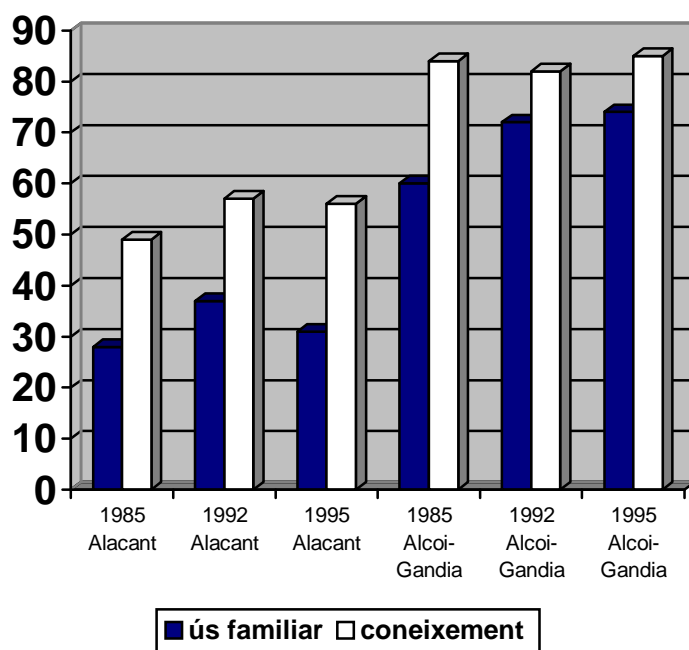
Aquesta evolució negativa pel que fa a l'ús es pot observar també dins de l'important àmbit de les relacions familiars. Efectivament, en l'enquesta de 1985 es va voler analitzar la llengua de relació entre les tres generacions: avis, pares i néts, tal com podem veure a la figura 7. A quinze anys vista els resultats d'aquella enquesta es podia interpretar des de dues perspectives. En primer lloc, la diferència ja assenyalada al llarg del nostre treball del distint percentatge, tant del coneixement com de l'ús, entre el nord i el sud, o entre la regió d'Alcoi-Gandia i la d'Alacant en les enquestes. En segon lloc, aquells resultats ens evidenciaven el decalatge entre la llengua que usaven els avis entre ells (d'un 46% a Alacant i d'un 76% per a la d'Alcoi-Gandia), la que utilitzaven els avis amb els pares --és a dir, els seus fills-- que baixa uns punts i en aquest cas tenim un 41% a Alacant i 71% a Alcoi-Gandia, percentatge que torna a reduir-se quan ens referim a la llengua de la parella --es a dir, entre els pares-- i que aleshores se situa entre el 25% i 66%, respectivament, i, finalment, l'ús dels pares amb els seus fills --i néts per tant dels primers-- que encara és més baix el percentatge i se situa en el 18% i el 42%, també respectivament. Això no obstant, també tenim dades d'altres estudis més recents (J. C. Martí, 1998) que ens marquen un canvi en aquest sentit i en molts llocs sembla que la situació s'ha invertit i evoluciona cap a una recuperació d'aquests àmbits familiars tan importants, ja que d'aquests depèn la transmissió intergeneracional, puntal bàsic per a la recuperació de qualsevol llengua.

Figura 7. Usos lingüístics amb la família (1985)

Una mostra més de la doble dicotomia exposada en aquest apartat es pot observar a la figura 8. Tornem a veure-hi la diferència, en primer lloc, entre les dues zones, així la regió alacantina no arriba al 60% i la d'Alcoi-Gandia supera el 80% pel que fa al coneixement, mentre que en l'ús la primera regió passa del 30%, mentre que la segona passa en les dues darreres enquestes el 70%. I, en segon lloc, també la distància entre el coneixement i l'ús. Així el coneixement a la regió d'Alacant augmenta de la primera a la segona enquesta, tot i que el seu percentatge s'estanca en la tercera. En canvi l'ús també augmenta de la primera a la segona enquesta però baixa en la tercera, aquest descens subratlla encara més les distàncies entre els dos factors. Per l'altre costat, comprovem com el coneixement a la regió d'Alcoi-Gandia es manté, segurament a causa de l'elevat percentatge aconseguit, ja que supera sempre el 80%, mentre que en aquesta regió l'ús sí que evoluciona positivament en totes tres enquestes.

Figura 8. Evolució del coneixement i l'ús familiar de l'idioma

Per a acabar ja aquest estudi aproximatiu a la situació demolingüística de les comarques del sud valencià, analitzem la taula 11 amb els resultats de l'ús i del coneixement del parlar, habilitat que es relaciona més amb l'ús d'una llengua. En primer lloc hem de referir-nos també a la fluctuant variació en els resultats de les enquestes, ja que l'univers analitzat en cadascuna podria justificar perfectament aquestes oscil·lacions. D'altra banda, la taula ens serveix una vegada més per confirmar que l'augment del coneixement no sol implicar sempre increment de l'ús. A més a més, en aquest cas concret les distàncies entre el parlar i l'ús augmenten en la regió d'Alacant, ja que la diferència de punts passa de 21 en la primera enquesta a 25 en la tercera. El pol contrari el marca la regió d'Alcoi-Gandia que acurta les distàncies entre les enquestes i de 24 punts de diferència de la primera es redueix a 10 en la segona i a 11 en la tercera.

Aquestes dades serveixen una vegada més per corroborar la distinta actitud lingüística que es produeix al nord i sud de la referida línia Biar-Busot, mentre que el nord evoluciona, en termes generals, de forma positiva cap a la normalització lingüística, el sud té més dificultats per canviar de sentit el procés de substitució de fa unes dècades, i que ja fa segles que s'engegà.

CONEIXEMENT I ÚS DEL VALENCIÀ	Alacant			Alcoi-Gandia		
	1985	1992	1995	1985	1992	1995
Sap parlar-lo	49%	57%	56%	84%	82%	85%
L'usa a casa	28%	37%	31%	60%	72%	74%
Diferència de punts	-21	-20	-25	-24	-10	-11

Taula 11. Coneixement parlat i ús a casa segons les regions i les tres enquestes.

BIBLIOGRAFIA

- *Alacant-Elx: espais culturals, economia i territori*. 1994, València, Generalitat Valenciana.
- ALPERA, L. i GIMENO, F. (1991). "Cap a una anàlisi sociolingüística del País Valencià", *Treballs de sociolingüística catalana*, 9, 105-114.
- BIBILONI, J. i JUNYENT, R. (1979). "Informe sobre l'ús del català a Catalunya, País Valencià i Illes Balears", *Perspectiva Social*, 14, 161-171.
- *Cens de Població. Comunitat Valenciana*. 1991, València, Generalitat Valenciana, 1994.
- *Coneixement del valencià. Padró municipal d'habitants/1986*, València Generalitat Valenciana, 1987.
- *Coneixement del valencià. Anàlisi dels resultats del padró municipal d'habitants de 1986*, València, Generalitat Valenciana, 1989.
- *Dades sobre la situació sociolingüística de la Comunitat Valenciana*, València, Generalitat Valenciana, 1990.
- *Enquesta sobre coneixement i 'ús del valencià*, Direcció General de Política Lingüística, València, Generalitat Valenciana, 1992.
- *Enquesta sobre coneixement i 'ús del valencià*, Direcció General de Política Lingüística, València, Generalitat Valenciana, 1995.
- GIMENO, F. (2000). "Evolución social de las lenguas en la Comunidad Valenciana", *Lengua y discurso. Estudios dedicados al profesor Vidal Lamíquiz*, Madrid: Arco/Libros S.L., 399-406.
- *Info Censos*, Institut Valencià d'Estadística, Generalitat Valenciana, 1995.
- MARTÍ, JC. (1998), "La transmissió intergeneracional del català a Elx", *Festa d'Elx*, Ajuntament d'Elx, p. 53-74.
- MOLLÀ, D., ALPERA, L., GIMENO, F. et al. (1989): *Enquesta sociolingüística al País Valencià*, 1985, Alicante, Publicaciones de la Universidad de Alicante [4 microfitxes].
- SANJUAN, X. (2000) "Evolució del coneixement i ús del català al País Valencià 1986-1995", M. A. Pradilla (ed.) *La llengua catalana al tombant del mil·lenni*, Ed. Empúries, 119-152.
- SIGUAN, M (1994). *Conocimiento y uso de las lenguas en España*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- SIGUAN, M (1998). *Conocimiento y uso de las lenguas en España*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.